

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาการพิจารณาธาตุในการเจริญวิปัสสนาภาวนา

ผู้วิจัย : พระครูวิสุทธิจิตโสภิต (ประสิทธิ์ ยุตตธมโม)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (วิปัสสนาภาวนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูพิพิธวรกิจจานุการ (มานิตย์ เขมคุตโต), ศน.บ., M.A., Ph.D.
(Pali & Buddhist Studies)

: ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร ป.ธ. ๙, พธ.บ., พธ.ม., พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๓๑/มีนาคม/๒๕๕๘

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ เพื่อศึกษา ธาตุ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และเพื่อศึกษาการพิจารณาธาตุในการเจริญวิปัสสนาภาวนา โดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ตลอดจนตำราวิชาการอื่นที่เกี่ยวข้องนำมารวบรวมเรียบเรียง บรรยายเชิงพรรณนา นำเสนอผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแก้ไข ตามคำแนะนำ จากการศึกษาพบว่า

คำว่า “ธาตุ” มีความหมายว่า “ทรงไว้” มีความหมายว่า “ไม่สลายไป” มีความหมายว่า “กำหนดได้” ทั้ง ๓ ความหมายนี้เนื่องกัน ถ้ามั่น ทรงตัวอยู่ได้ มันจึงไม่สลาย เมื่อมันทรงตัวอยู่อย่างไม่สลาย มันจึงเป็นสิ่งที่กำหนดได้ ว่าอะไรเป็นอะไร รวมความ ทั้ง ๓ ความหมาย มันก็เป็นคำว่า “ธาตุ” คือ สิ่งที่ที่ทรงตัวอยู่ไม่สลายไป มีลักษณะที่อาจกำหนดว่า เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ถ้าจะให้นิยามสั้นที่สุด คำว่า “ธาตุ” นี้ แปลว่าทรงไว้ ทรงตัวเอง ก็ได้ ทรงสิ่งอื่น ก็ได้ ถูกสิ่งอื่นทรงไว้ ก็ได้ เรียกว่าธาตุทั้งสิ้น ธาตุ จึงมีมาก มีครบทุกอย่าง ทุกสิ่งทุกอย่าง เรียกว่า “ธาตุ”

จากการศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาพบว่า หลักการเจริญวิปัสสนาที่มุ่งสู่พระนิพพาน มี ๒ แนวทาง ๑) การเจริญสมถกรรมฐานเป็นบาทฐานเบื้องต้น หรือ การปฏิบัติตามหลักสมถยานิก โดยนำเอาธาตุ อย่างใดอย่างหนึ่งมาเป็นอารมณ์กรรมฐาน ๒) การเจริญวิปัสสนาล้วน ๆ หรือสุทธวิปัสสนายานิก อันหมายถึง วิปัสสนาล้วน ๆ เป็นยาน ผู้ปฏิบัติวิปัสสนายังไม่ได้ฌานสมาบัติมาก่อน เทคนิคของทั้ง ๒ แนวทางมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ ผู้เจริญภาวนาดำเนินไปสู่ มรรค ผล พระนิพพาน

จากการศึกษาการพิจารณาธาตุในการเจริญวิปัสสนาพบว่า พระพุทธศาสนา ได้นำธาตุมาเป็นเครื่องมือในทางศาสนาเพื่อใช้สอนกรรมฐาน ให้โยคีได้ฝึกหัดพัฒนาตน ใช้ฝึกจิตให้เกิดสมาธิ ธาตุก็คือ สิ่งที่นำมาให้จิตกำหนด เพื่อชักนำให้เกิดสมาธิ ธาตุจึงจัดว่าเป็นเครื่องมือ หรือเป็นกลอุบายวิธีเหนี่ยวนำจิตใจให้เกิดสมาธิ ดังนั้นคุณค่าของธาตุ ในมุมมองของพระพุทธศาสนา จึงเป็นคุณค่าในฐานะที่เป็นอุปกรณ์เครื่องมือ เป็นคุณค่าทางบทบาทหน้าที่ของการนำไปใช้งาน เพื่อให้จิตคลายความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน การฝึกฝน พัฒนาตน ทดลองเชิงประจักษ์ ก่อให้เกิดศีล สมาธิ ปัญญา บรรลุ มรรค ผล นิพพาน

Thesis Title : A Study of Examination of Elements in Vipassana
Meditation Practice

Researcher : Phrakhru Visitchantasophit (Phrasit Yuttadhammo)

Degree : Master of Arts (Vipassana Medditation)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakru Bibithavarakiccanukarn (Manit Khemagutto), B.A.,
M.A., Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)

: Dr. Snoh Phadungchat, Pali IX, B.A., M.A., Ph.D. (Buddhist
Studies)

Date of Graduation : 31/March/2015

Abstract

This thesis has three objectives: to study Dhātu (meditation subject consisting of elements) in the Theravādā Buddhist Scriptures, to study Vipassanā-bhāvanā practice taught in the Theravādā Buddhist Scriptures and to study the elements used in Vipassanā meditation practice. Clarified and analyzed data are taken from the Theravāda Buddhist scriptures namely, the Tipitaka, Buddhist commentaries, Tīga, and other related scriptures then composed, explained in details, corrected and verified by Buddhist scholars.

The research found that,

Dhātu is a Pali term, which contains the meanings of ‘sustain’, ‘not dissolve’ and ‘can be specified’. The three meanings are related. That is, because it is sustainable it is not dissolved and because it is not dissolved it can be specified. When conclude the three meanings together Dhātu means things which are sustained, not dissolve and can be specified as this or that. A very short definition can be given to Dhātu as ‘maintaining’. That it can bear itself and others and vice versa. All things are considered Dhātu, thus, there are a lot of Dhātu and Dhātu is in everything.

The research found that, in aiming for Nibbāna, Vipassanā-bhāvanā practice can be done in two ways: (1) Samathabhāvanā or concentration development as practitioner’s base. This is called the Samathayānika and the method uses one of the

elements as practitioner's tools. (2) Vipassanāyānika or Suddhaviṇṇaṇāyānika. With the latter method, practitioners have not gained any prior absorption attainment. However, both practices aim for the same goal, the Path, Fruition and total extinction.

From the study it is found that Buddhism has used Dhātu as tools in teaching meditation so that practitioners can develop themselves while also training their mind to be concentrated. Hence, Dhātu is considered tools in Buddhism. The value of Dhātu is for one's mind to work with it so that the mind is unraveled from his or her self. Experiment on practices using Dhātu show that one's mind can reach the levels of the Threefold Training, which leads to Magga (Path), Phala (Fruition) and Nibbāna (total extinction).